

Millet İnşâı: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar

Mustafa Altunoğlu*

ÖZET: Bu çalışma millî kimliğin inşâna dair farklı yaklaşımları karşılaştırmalı olarak tartışmak amacıyla. Kimliğin sosyal ve tarihî gelişmelerden bağımsız doğal bir “öz”le birlikte düşünülmesi gerektiği biçimindeki “özcü” iddianın karşısına, modernistlerin kimliğin bir sosyal mühendisliğin ya da hayal etmenin ürünü olduğu iddiasını yerleştirebiliriz. Çalışmada son olarak, bu iki yaklaşımın kimi aslı vurgularının bir arada ele alınması gerektiği iddiasındaki etno-sembolcü yaklaşım analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Millî Kimlik, Özcü Yaklaşım, Modernist Yaklaşım, Etno-Sembolcü Yaklaşım

ABSTRACT: This study aims to discuss comparatively the different approaches pertaining to the construction of national identity. It is possible to place the claim of modernists that identity is a product of social engineering or imagination to the contrary of the “essentialist” claim that entails identity should be considered together with a natural “essence” independent of social and historical developments. Finally, in this study, the ethno-symbolist approach, which claims that certain basic emphases of these two approaches need to be dealt with together, is analysed.

Keywords: National Identity, Essentialist Approach, Modernist Approach, Ethno-Symbolist Approach

GİRİŞ

Kimliğin *mesele* haline gelerek sosyalliğin temel verilerinden biri olarak ortaya çıkışı modernliğin sonuçlarıyla ilişkilidir. Rasyonelliği kurumsallaştıran modernlik, ‘katı olan her şeyi buharlaştırır’ (Berman, 2004). Toplumun bir arada tutan kutsal ve geleneksel tüm bağlar, modernliğin durmaksızın sürekli ileriye dönük hareketliliğince aşındırılır. Toplumun bir arada tutan bağların total dönüşümü, pre-modern zamanlardaki topluma tümüyle, ayrılmazcasına gömülü “insan”ın yerini hayli ileri düzeyde bireyselleşmiş “insan”ların alması ile sonuçlanır. Bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, toplumla ayrılmaz bağlara sahip, kendisini belli bir matrisin dışında hayal edemeyen, toplum ve doğa ile iç içe geçmiş halde varolan pre-modern “insan”, toplumun bireyselleşmesi ve sonrasında çözülmesiyle birlikte yerini kimlik sorunlarıyla baş başa kalan modern “birey”e bırakacaktır.

Modernlik, insanların birbirine kopmazcasına bağlı olduğu pre-modern toplumlardaki geleneksel bağların aşınmasıyla birlikte ortaya çıkan aidiyet boşluğu için yegâne alternatif olarak “millet”i öne sürmüştür. “Millet”, modern sosyal bölünmüşlüğe karşı yeni bütünleşme ve içe alma formudur (Giesen, 1998: 8); “millî kimlik” ise, pre-modern (geleneksel) aidiyet kiplerinin (dinî ve etnik) yerini alacağı düşünülen yeni aidiyet kipidir.

Bu çalışmada, modernlik, millet ve millî kimlik arasında yukarıda kısaca kurulmaya çalışılan bağı “millet inşâı”nı mesele edinen üç farklı teorik girişim (özcü, modernist ve etno-sembolcü) aracılığı ile tartışmak amaçlanmaktadır.

ÖZCÜ YAKLAŞIM VE MİLLETİN EZELİ MEVCUDİYETİ

“İlkçiler” olarak da adlandırılan bu yaklaşım, esas itibarıyla, etnik toplulukları ve milletleri, tarihin doğal birimleri ve insan deneyiminin bütünleştirici unsurları olarak görür (Smith, 2002b: 34). “Doğalcı” boyutuyla özcülük, etnik kimliği, “konuşma yeteneği, koku alma, görme duyuları ya da cinsiyet kadar doğal bir parçamız” (Özkırımlı, 1999:

* Dr. Bilecik Ün. İİBF

78) addeder. Demek ki, özcüler için “kimlik” değişmezliği ve akışkan olmayışında temellenir. Bu tür bir millet tasavvuruna özellikle Alman Romantikleri’nde ve Rousseau’nun Fransa’daki takipçilerine borçlu olduğumuz “organik” versiyonda rastlamak mümkün. Organik versiyonda “milletler doğal sınırlara sahip oldukları gibi, doğada özgül bir kökene ve mekana, özel bir karaktere, misyona ve yazgıya da sahiptirler” (Smith, 2002a: 29).

Özcülüğün bu süregelen, değişmez kimlik algısı bir çok yönüyle eleştiriye açıktır. İnsana ait pek çok unsurun –din, dil, kan bağı “verili” olduğu kabul edilebilir olsa da, tüm sosyal ve politik gelişmelerden bağımsız “doğal” ve “aslı” niteliklere sahip bir kimlik algısı kabul edilebilir değildir. Çünkü, sosyal ilişkiler esasında yapılanan kimlik, zamandan ve mekandan bağımsız bir “öz”e değil, tadrîcen değişen ve yeniden yapılanan olma özelliğiyle insanın aslı yüklemelerinden birine karşılık gelir. Kimliğe ya da özel olarak millî kimliğe her hangi bir “öz” atfetmek, onu hipostazlaştırmaktır, metafizikleştirmek ve aşkınlığa rehin bırakmaktır; ondaki izafiliği, olumsuzluğu ve ilişkiselliği göz ardı etmektir.

Kolektif tutum ve imgelerin özcülüğünü sorgulayan sosyal inşâcı yaklaşımlar, millî kimliği anma, anlatı ve sembolleştirmeyle ilgili zengin sosyo-tarihî bir külliyata başvurarak ele alma eğilimindedir. Söz konusu yaklaşımlar, faillerin (özellikle elitlerin) millî kimlikleri, vatandaşlığı, dost ve düşmanları yarattığı, manipüle ettiği veya parçaladığı biçimleri gösterir (Cerulo, 1997: 390). Hobsbawm, Gellner ve Anderson’un temsil ettiği modernist çizgiyi inşâcı yaklaşımlar içinde ele alabiliriz.

MODERNİST YAKLAŞIM

Hobsbawm ve “İcat Edilen Gelenekler”

Milletler, Hobsbawm’a göre, özcülerin vurguladığı gibi “tarih kadar eski” değildir: Sözcüğün modern anlamı, taş çatlasa, 18. yüzyıldan daha öncesine dayanmaz (Hobsbawm, 1995: 17).¹ Millet, ancak milliyetçiliğe *a posteriori* tanımlanabilir. Millet, özcülerin vurguladığı gibi ne aslı ne de değişmez bir kategori değildir; yalnızca özgül ve tarihî olarak yakın bir döneme aittir ve belli bir modern teritoryal devletle, “millî-devlet”le ilişkilendirildiği kadarıyla bir toplumsal birimdir. Millî-devletle ilişkilendirilmedikçe milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir önemi yoktur (Hobsbawm, 1995: 24. Bir başka ifadeyle, millet fikri, pazar ekonomisiyle yakından bağlantılı bir millî-devlet düşüncesiyle birlikte kavranmalıdır (Touraine, 1993: 116).

Hobsbawm, milleti bir tarihî-sosyal inşâ olarak görme eğilimindedir. Millet, ona göre, “toplumsal mühendislik” (social engineering) ürünüdür. Bu süreçte araştırılması gereken ve aydınlatılması gereken en önemli olgu ‘icat edilmiş gelenekler’dir. ‘İcat edilmiş gelenek’i, Hobsbawm, alenen ya da zımnen kabullenilmiş kurallar tarafından yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik çağrıştırır biçimde tekrarlara dayanarak belli değer ve davranış normlarını aşılama çabasına çalışan pratikler kümesi anlamında kullanır. Eğer, millet fenomeni üzerinde hakıyla durmak isteniyorsa, öncelikle, “icat edilmiş gelenekler”e gerekli özen gösterilmelidir (2006: 1-18).

Millet inşânı halkın denetim altına alınması ve sistemle kaynaştırılması arzusu ile ilişkilendiren Hobsbawm, böylesi bir denetimin üç şekilde gerçekleştirildiğini vurgular: Yeni kurumlar oluşturmak (festivaller, spor, sendikalar), yeni statü sistemleri ve sosyalleşme sistemleri icat etmek (hiyerarşik eğitim sistemi ya da kraliyet törenleri) ve gerçek/yapay grupların bütünlüğünü belirleyen ve simgeleyen topluluklar (örneğin millet) yaratmak (Özkırımlı, 1996: 137).² Böylesi bir denetim ve sistemle entegrasyonun sağlanmasında önemli ve yaygın olan yöntemin ise milliyetçilik

¹ Benzer bir biçimde, modern milletler ve onların bütün levazımatı, yeninin zıttı oldukları (en uzak antikitede kök saldıkları) ve kurgulanmışlığın zıttı oldukları, kendi iddiasının dışında hiçbir tanım gerektirmeyecek kadar ‘doğal’ insani cemaatler oldukları iddiasındadırlar. Oysa, örneğin modern ‘Fransa’ ya da ‘Fransız’ kavramında tarihî bakımdan ne tür süreklilikler bulunursa bulunsun, bu kavramların kendileri kurgusaldır ya da ‘icat edilmiş’ bir öge içermek zorundadır (Hobsbawm, 2006: 17).

² Devletin millet inşâdaki rolüne dair benzer bir temayı Bourdieu’nun düşüncelerinde bulabiliriz. Ona göre, “[k]ültür birleştiricidir. Devlet kültürel pazarın birleştirilmesine, hukuksal, dilsel ölçülere ilişkin tüm kodları birleştirerek ve tüm iletişim biçimlerini, özellikle de bürokratik olanını (örneğin doldurulacak formlar, belgeler, vb.) türdeşleştirerek katkıda bulunur. Hukuk, bürokratik usuller, okul yapıları ve İngiltere ile Japonya örneğinde özellikle ilginç olan toplumsal törenlerde mevcut olan sınıflandırma sistemleri (özellikle de cinsiyet ve yaşa göre) aracılığıyla, devlet *zihinsel yapıları* biçimlendirir ve ortak görü ve bölünme ilkeleri, düşünce biçimleri dayatır [...] ve böylece,

bağlamında milletin inşâ olduğunu vurgular. Bu bir toplumsal mühendislik projesidir ve seçkinlerin kendi çıkarlarını sürekli kılmak için uyguladıkları bu proje tarihsel olarak hiç de yeni değildir. Milliyetçiliğin millettten önce geldiği ve bizzat milleti inşâ eden temel faktör olduğu Hobsbawm'ın temel iddiasını oluşturur. Ona göre, milliyetçilik, önceden var olan kültürleri alır ve onları millete dönüştürür; bazen milletleri icat eder, çoğu zaman da var olan kültürleri tamamen yok eder: bu bir gerçekliktir. Kısacası analitik düzlemde milliyetçilik milletlerden önce gelir. Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir (Hobsbawm, 1995: 24).

Milliyetçilik milletlerden önce gelir; dolayısıyla milliyetçilik yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir millet inşâ sürecidir. Böylesi bir algı özcü yaklaşımın doğrudan eleştirisi üzerinde yükselir; zira, millet inşâ verili (given) ve değişmez biz öyle birlikte algılanmaz.

Kısaca özetlemek gerekirse Hobsbawm özcü bir yaklaşımın reddi ve belirli bir tarihî-sosyal uzama ait millet kimliği vurgusuyla teorisini inşâ eder. Bu tarz bir millet algısı kimi yönleriyle eleştirilere maruz kalmıştır. İlk, milletin modern dönemlere ait bir olgu olduğu düşüncesi eleştirilir ve kökenlerinin daha önceki dönemlerde bulunabileceğine dair bir düşünce öne sürülür. Bu tarz bir görüş daha sonra irdelenecek olan "etno-sembolcü" yaklaşımı öneleyenlerin dile getirdikleri bir eleştiridir. Millet bilincinin kökenleri daha önceki tarihî koşullarda aranmalıdır. Böylesi bir temel eleştiriye Smith'de rastlamak mümkün. Smith, şunu söylemektedir:

Milletler, en azından milliyetçi ideoloji tarafından meşrulaştırılan bir kitlesel fenomen olarak yeni ise de, bu çünkü biçim ve karakterlerinin çoğunu, o millete ilgili bölgedeki erken dönem *etnilerden* kaynağını alan etnik bağlara borçludurlar. Elbette önceki dönemlere ait pek çok etni yok olmuş ya da diğerleri tarafından absorbe edilmiş ya da ayrı parçalara bölünmüştür; örnekler arasında antikitede Fenikeliler ve Asurlular, Ortaçağda ise Almanya'nın doğusundaki Slavlar ve Burgonyalılar sayılabilir. Öte yandan, bazı etnik bağlar da, en azından verili insan topluluklarının bazı kesimleri içinde, modern-öncesi dönemden beri hayatta kalmıştır ve bunlar sıklıkla daha sonra ortaya çıkan milletlerin ve milliyetçi hareketlerin oluşumunun temeli haline gelmiştir (Smith, 2002a, s. 60-61).

Ernest Gellner ve Yüksek Kültürler Sorunsallaştırması

Bir diğer modernist kuramcı olarak Gellner da Hobsbawm'a yakın görüşler öne sürer. Özellikle milletin modern bir inşâ olduğu ve 'homojen bir ulusa duyulan ihtiyacın millî-devlet ve milliyetçilikler için kaçınılmaz olduğu' (Benoist, 2004: 21) düşüncesine her ikisinde de rastlamak mümkün. Bir başka deyişle, Gellner, milletin milliyetçiliğin bizzat kendisi tarafından inşâ edildiğini savunur. Bu düşüncesini ise 'yüksek kültürler' kavramı ile temellendirir. Bu temellendirmeyi olanaklı kılan ise milleti modern bir olgu olarak gören yaklaşımların çoğunluğunda olduğu gibi, milleti "en azından işlevsel olarak sanayileşme, modernleşme ve kapitalistleşme süreçleriyle ilişkilendirme" (Sadoğlu, 2003: 8) eğilimidir.

Gellner, milletlerin ortaya çıkışının ancak genel toplumsal koşulların, yalnız seçkinlere değil nüfusa egemen olan standart, türdeş ve tek bir merkez tarafından kontrol edilen yüksek kültürleri gerektirdiğinde ortaya çıkabileceğini; dolayısıyla milliyetçiliğin milletleri doğurabileceğini –milletlerin milliyetçiliği değil- iddia eder. Milliyetçilik, ona göre, esas itibarıyla bir kültürün "daha önce pek çok alt kültüre sahip olan bir topluma empoze edilmesiydi. Milliyetçilik, birbirlerinin yerine geçebilir bireylerden oluşan bir anonim toplum oluşturulmasıydı. Bu toplumu bir arada tutan da herkesin paylaştığı bir yüksek kültürdü" (Aktaran Özkırımlı, 1996: 147).

Gellner, tıpkı Hobsbawm gibi, modern bir inşâ olan milletin önemini kapitalizmin ilerleyen aşamalarında yitireceği iddiasını dile getirir. Endüstrileşme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte millet önemini yitirecektir. Çünkü,

[e]ndüstriyel toplumun iş koşulları, kültürel farklılıkları yaşatan ve barındıran sosyal yapıları çözmektedir. Kültürel farklılıklar, endüstriyel üretimin buldozeri tarafından dümdüz edilecektir. Etnisite, birbiriyle çakışan ve birbirini harekete geçiren kültürel farklılıklardan ibarettir; kendisini görünür kılan ve özünü teşkil eden farklılıklar silindikçe, o da kuruyup gidecektir (Gellner, 1998: 61-2).

Burada sondan başlayarak Gellner'a yönelik çok temel bir eleştiri dile getirilebilir. Özellikle postmodernlik ve globalleşme bağlamında artan farklılıkların kabul görmesi talepleri ile Gellner'in teorisi tam bir karşıtlık içindedir. Millî-devletin, globalleşme sürecinde içine düştüğü zaaf nedeniyle, bugün, millî kimliğin insanı özgürleştirici

---

ortak olarak **ulusal kimlik** [m.a.] -ya da daha geleneksel bir dilde ulusal özellik- olarak adlandırılan şeyin oluşmasına katkıda bulunur" (Bourdieu, 1995: 115).

nitelikleri aşınmıştır. Bunun ise alternatif cemaat kimliklerine (örneğin etnik kimliklere) yönelimi zorunlu olarak doğurduğunu söyleyebiliriz (Benoist, 2004: 31). Bir bakıma, Gellner'in iddiasının aksine, etniklik önemini yitirmek yerine evrensel olan bağı koruyarak kendini yeniden inşa etmektedir. Smith'e göre de bu (etnikliğin aşılacağı vurgusu) etnisitenin devam eden gücü ve etnik milliyetçiliklerin ileri sanayi toplumlarında bile halen varoluşu nedeniyle modernist kuramlar için büyük bir engel teşkil eder (Smith, 2002a: 47). Oysaki günümüz global arenasında kimliğe dair bir analizin başarılı olabilmesi onu yalnızca modernlikle sınırlayarak değil, modern öncesi niteliklerini de analize dahil etmekle sağlanabilir.³ Dolayısıyla özcü bir yaklaşımla ya da modernist bir yaklaşımla bir bütün olarak kimliğin kavranması yukarıda önerilen nedenlerden ötürü çok da mümkün değildir. Belki bu iki farklı, uç yaklaşımın bir uzlaşısı önümüzü bu anlamda açacaktır.

Gellner'a yöneltilebilecek bir diğer eleştiri de kuramın aşırı işlevsel boyutudur. Gellner milliyetçiliği endüstrileşme için gerekli oluşuyla açıklar: Milliyetçilik olmadan endüstriyel toplum varlığını sürdürülemez (Özkırımlı, 1999: 160). Oysa böylesi bir işlev sonucun nedeni açıkladığı bir karmaşa yaratır. Bu kendi içinde sorunlu bir yaklaşımdır.

Anderson ve 'Hayali Cemaatler'

Anderson, "millet olmaklık"ın 'özel bir kültürel yapıım türü' olduğunu iddia eder (1995: 18). Ona göre Millet; hayal edilmiş bir siyasal topluluktur –kendisine aynı anda hem egemenlik hem de sınırlılık mündemiç olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Millet hayal edilmiştir, çünkü en küçük milletin "üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumların hayali yaşamaya devam eder" (Anderson, 1995: 20). Bu hayal milleti egemen bir konumda algılar. Bu egemen millet imgesi, genellikle biricik ve özel olma yanısıra ötekinden farklı olma teması üzerine kuruludur (Kaptanoğlu, 2000: 87-92). Başka bir anlatımla 'öteki' ile kurulan dikotomik ilişki dolayısıyla, kimlik farklılıklar üzerinden inşa edilir.

Anderson'un "hayal edilmişlik" olarak kimlik algısı ile Gellner'in 'milliyetçiliğin sahte biçimlere bürünme endişesi' birbirleriyle çelişiktir. Bu noktada, Anderson, Gellner'i eleştirir. Gellner, 'icat edilmişliği' 'hayal etme' ve 'yaratma' ile değil, 'uydurma' ve 'sahtelikle' özdeşleştirir. Böylelikle gerçeklik açısından milletlerle karşılaştırılabilecek ve bu karşılaştırmadan avantajlı çıkabilecek toplulukların var olduğunu imâ etmiş olur. Oysa herkesin birbirini tanıdığı, yüz yüze gelme olasılığının yüksek olduğu küçük köyler, eski dönemlere ait yerleşim birimleri dışındaki (belki onlar bile) tüm topluluklar hayal edilmiştir. Topluluklar sahte ya da gerçek oluşlarıyla değil, hayal edilme tarzlarına göre ayırt edilmelidir (Özkırımlı, 1999: 169).

Şayet kimlik hayal edilme biçimleri aracılığıyla birbirinden ayırdedilebilir bir gerçeklik ise, bu gerçekliği ya da hayal etme edimini hangi faktörler aracılığıyla açıklamak mümkündür? Anderson birbiriyle doğrudan ilişkili kimi önemli tarihsel gerçeklikler üzerinde durur. Burada üç önemli faktörün öne sürüldüğü söylenebilir. Öncelikle, dinin toplumsal uzamdaki öneminin azalması ve yerini milletin doldurması, aynı şekilde bununla ilişkilendirilebilecek boyutta krallığın eski önemini yitirmesi ve en nihayetinde en önemli faktör olarak kapitalist yayıncılığın artan ivmesi. Milletin 'sınırlı olarak hayal edilen' bir unsur olarak inşaında dil önemli bir işlev görür. Şöyle ki, Protestanlıkla, ucuz, popüler baskılardan kâr eden kapitalist yayıncılık arasındaki koalisyon, kısa zamanda, münhasıran Latince'yi ya hiç bilmeyenler ya da çok az bilen tüccar ve kadınlar arasında yeni okur kamuoyları yaratırken; aynı zamanda onları dinî ve siyasi davalar uğruna seferber etmiştir (Anderson, 1995: 55). Aslında milletin hayal edilebilmesini olanaklı kılan gelişme kapitalist yayıncılığın matbaa aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmayı başarabilmesindedir. Bu, ortak dilleri ve bir birini görmese de birbirinden haberdar olan muhayyileleri olanaklı kılmıştır (Anderson, 1995: 55). Burada, Anderson, milletin hayal edilebilmesini yalnızca dil birliği bakımından algılıyor değildir; aksine, dil birliğine sahip olmadığı halde hayal edilebilen milletlerin varlığını da kabul eder. Ama yine de bu noktada dil önemli bir unsurdur.⁴

Anderson'da önemle altı çizilmesi gereken vurgu milleti bir inşaın (hayal etme) ürünü addetmesi ve milletin inşa sürecinde 'topografik kitabî kültürün ve bu kültürle yoğrulmuş entelijensiyaların rolünü ortaya koymasındadır' (Öğün,

³ Touraine'e atfen söylemek gerekirse, Gellner, "milliyetçiliğin tepeden, devletten geldiğini iddia etmekte haklı, ama bu devletin, büyük merkezi güçlerin hegemonyasına direnebilecek güçleri harekete geçirebilmek için tarihten ve miras edinilmiş tikelliklerden destek alması gerektiğini görmemekte haksızdır. Milliyetçilik, geleceğe ve modernliğe hizmet etmek üzere geçmişin ve geleneğin seferber edilmesidir (2002: 157).

⁴ Dilin bir milletin hayal edilmesindeki önemli işlevi için Türk dil politikaları örnek olarak gösterilebilir (Sadoğlu, 2003: 26)

2007). Hayal edilme verili ve değişmez bir milleti değil; aksine, akışkan ve değişen nitelikleriyle tarihî-sosyal uzama ait bir kimliği imler. Millet, başka bir ifadeyle, bir kültürel yapıdır.⁵ Buradaki kültüre yönelik vurgusu nedeniyle Anderson indirgemecilikle suçlanır. Zira, siyasal gelişmeleri ihmal etmektedir. Özellikle Breuilly böylesi bir noktaya dikkat çeker: Amerika'daki sömürgelerin milliyetçiliğini çok iyi açıklayan Anderson'un yaklaşımı, özellikle Avrupa'ya geldiğinde çökmektedir. Anderson, 19. yüzyıl Avrupa'sında kültürel milliyetçiliğe verilen önemi abartmakta, kültür ve siyasi yapının örtüşmediği durumları açıklayamamaktadır (Özkırımlı, 1999: 177). Bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, milletler ve devletler ancak modern zamanlarda birleşmiş olsalar da, bunun bütün milletler için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Anderson, milletler ve devletler arasındaki tarihî farklılıkları görmezden gelmektedir. Örneğin binyıl başında devletleri olmayan milletler (Katalonya, Bask Bölgesi ve İskoçya), çok milletli devletler (eski Sovyetler Birliği, Belçika, İspanya ve Britanya), aynı milleti paylaşan devletler (Güney Kore ve Kuzey Kore) ve devletleri paylaşan milletler (İsveç ve Finlandiya'daki İsveçliler) (Castells, 2006: 72-3) Anderson'un yaklaşımını yanlışlayan örnekler olarak kabul edilebilir. Anderson'a yöneltilen diğer temel eleştirilerse kısaca 'milliyetçiliğin dinin önemini yitirdiği bir ortamda doğduğu noktasında' yanılması, milliyetçiliğin ilk olarak Amerika'da ortaya çıktığı düşüncesinin tarihsel gerçeklerle örtüşmemesidir. Ancak Anderson'un kapitalizm ve kapitalist yayıncılık aracılığıyla hayal edilen kimlik ya da millet vurgusu son derece önemli ve dikkate alınması gereken bir vurgudur. Anderson her ne kadar kimi öngörülerinde yanılıyor olsa da literatüre katkısı inkar edilebilir değildir. Yayıncılığın günümüzle eklenmesi şu an bile kimlik tartışmalarında önemli katkılar sağlayacaktır. İletişim teknolojilerindeki yoğun gelişmeler ve ulaşımın son derece hızla ilerleyen ve artan ivmesi kimlik tartışmalarına dahil edildiğinde sağlayacağı yeni açılımlar önemsenmelidir.

Yukarıda tartışılanlar Hobsbawm, Gellner ve Anderson'un milleti modern bir inşâ olarak kavradıklarının kısa bir özeti olarak kabul edilebilir. Millet ve millî kimlik kendisini inşâ eden tarihsel süreçler dikkate alınarak analiz edilmelidir. Modernist yaklaşım bu tarihî süreci modernlikle özdeş bir noktadan hareketle kavrayarak milliyetçiliğin ve millî-devletlerin millî kimliği öncelediğini vurgular. Bu cümleden olmak üzere, milliyetçiliğin tarihinin merkezinde, devlet gücünün millî kimlikleri inşâ etmek amacıyla kullanımının ve böylece sosyal bir uyumun sağlanmasının yer aldığı söylenebilir (Hollinger, 2006: 28). Kimlik, kısacası, doğal olarak verilmiş değil, üretilmiştir.⁶ Söz konusu üretim ise kapitalizm, bürokrasi ve seküler faydacılık gibi gelişmelerin bir ürünüdür (Smith, 2002b: 30).

ETNO-SEMBOLCÜ YAKLAŞIM VE ANTHONY D. SMITH

Yukarıda tartışılan son üç yaklaşım modernist bakış açıları içinde addedilir. Millet ve milliyetlerin inşâ tartışmalarında buraya dahil edilecek son isim Anthony D. Smith'dir. Etno-sembolcü yaklaşımın önemli isimlerinden biri olan Smith, inşâcılığa yönelik en güçlü eleştiriyi sosyal inşâcılığı özcü yaklaşımlarla ilişkilendirerek dile getirir (Cerulo, 1997: 390). O, her iki yaklaşımın da aşırı ve analiz yetenekleri sınırlı olduğu düşüncesindedir. Özellikle globalleşme bağlamında yürüttüğü analize hem etnikliklerin özsel boyutunu hem de modern algılamının katkılarını dahil etme uğraşısı içindedir. Bunu yaparken bahsi geçen her iki yaklaşımı indirgemecilikleri nedeniyle eleştirmeyi de ihmal ediyor değildir. Söz konusu yaklaşımlar, ona göre, hem genel olarak defoludur hem de global bağımlılık (milliyetçiliğin parçalanarak büyümesi) paradoksunu açıklamaya çalışan yol göstericiler olarak problemlidir. Milletleri ve milliyetçilikleri tarihin derinliklerinde kalmış modası geçmiş şeyler, global modernleşme ve geç-kapitalizmin kaçınılmaz ürünleri ya da insanlık tarihinin ve toplumun daimî ve doğal hususiyetleri olarak görmektense, onların altındaki etnik ve toprağa özgü bağlamlara ulaşmak için mücadele etmek gerekir. Millet ve milliyetçilik, idarî merkezileşme süreçleri, iktisadî dönüşüm, kitle iletişimi ve modernlikle ilişkilendirdiğimiz geleneklerin çözülmesinden hem etkilenir hem de onları etkiler. Tam da bu yüzden, milletleri ve milliyetçilikleri kültürel bağlarla politik cemaatlerin tarihî kesişme noktası üzerine yerleştirmeliyiz (Smith, 2002a: XX).

⁵ Castells, bütün milletlerin hayal edilmenin ürünü olarak görülemeyeceğini *Katalunya* örneği ile açıklıyor. Ona göre, “[d]il ve ortak bir tarih etrafında örgütlenen bir kültürel cemaat olarak *Katalunya*, hayal edilmiş bir oluşum değil, sürekli yenilenen tarihsel bir üründür (Castells, 2006: 70).

⁶ Üretilmişlik, “biz” ve “onlar” ya da “dost-düşman” ayrımı esasında tesis edilen sınırların muhkemliğine ihtiyaç duyar. Kimliğin ayakta durabilmesi ya da yıkılışı sınırlarının güvenliğine bağımlıdır ve şayet sınırlar korunma altına alınmazsa etkilerini yitirirler (Bauman, 1992: 678-9).

Daha önce de belirtildiği üzere özellikle globalleşme sürecini de dikkate alan Smith etnikliğin belli bir öze sahipliğini kabul ederken modernliği de dışarıda bırakma eğiliminde değildir. Şayet günümüz koşullarında etnikliğin kendini yeniden üretmesinin ardındaki dinamikleri algılamak istiyorsak, ona göre, yukarıdaki bağlamı dikkate almak bir zorunluluktur.

Smith'e göre "etnik kimlikler" son derece dayanıklıdır. Ancak, bu, etnik kültürlerin tarihte hiçbir değişikliğe uğramadan yolculuk ettikleri, yani özlerinin sabit/daimî olduğu sonucuna götürmemelidir. Başka bir deyişle, etnik kültürlerin kalıcılığını ele alırken ilkö (özcü) ve araçsalıcı (modernist) kutuplaşmasından uzak durmalıdır. Bir değişiklik, akışkanlık söz konusudur; ama asıl olan 'kültürel devamlılık' düşüncesine bu değişmelerin ne ölçüde yansıtıldıklarıdır. Bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, milliyetçilik gerek ideoloji gerekse bir hareket olarak tümüyle modern bir olgu olsa da, milletlerin (en azından Avrupa'da, Asya'da ve muhtemelen Afrika'da) modern zamanları önceleyen ve belli bir yaygınlığa ve sürekliliğe sahip etnik kökenleri⁷ vardır (Smith, 2002b: 41). Smith'e göre, her ne kadar, Batı Avrupa dışındaki milliyetlerin bir inşânın ürünü oldukları kabul edilebilse de, Batı Avrupa milliyetleri planlanmamış bir gelişimin neticesinde ortaya çıkmışlardır: Batılı olmayan toplumlarla karşılaştırıldığında batılı milletlerin doğuşu *milliyetçilik*'e ve "yoktan millet" var eden harekete pek az şey borçludur. Batılı olmayan millî oluşum örneklerinde özellikle milliyetçi etken, bir ideolojik hareket olarak çok daha büyük önem taşımaktadır. Bu önem dolayısıyla millî kimliğin oluşumunda "icat" ve "inşâ"nın rolü, büyük bölümünde önceden mevcut mahallî etnik kümelenmelere bağlı olarak dikkate değer bir değişkenlik gösterir (Smith, 1999: 159-60). Bu noktada en önemli faktörlerden biri sömürgeci arzunun bir yönüyle şekillendirdiği, diğer bir yönüyle ise bu arzunun karşısında konumlanmış bir özgürleşme hareketinin ortaya çıkardığı bir millet kimliğinin Batılı olmayan topluluklardaki gerçekliği. Aslında tüm bunlar bir karmaşık ilişkiler kümesi olarak kabul edilir Smith'de ve bu ilişkilerin bir sonucudur milletin inşâ. Sonuç olarak, Smith, millî potansiyelin zaten var olan özünü öne çıkarırken, etnisitenin özünü, nüvesini ve dayanırlılığını (sürekliliğini) araştırmakla (Ersanlı, 2003: 125) modernist yaklaşımcları bir alternatif sunmaya çalışır. Ancak, buradaki sürekliliği bir değişmezlik olarak algılamadığına dikkat etmek gerekir. Yine de, Smith'e yöneltilen en temel eleştiri ondaki süreklilik vurgusuna yöneliktir. Etnik kimliklere atfettiği sürekliliği abartarak, söz konusu kimliklerin çoğunlukla değişken bir yapıya sahip olduklarını ya ihmal etmektedir ya da daha az önemsemektedir (Özkırımlı, 1999: 216-217).

SONUÇ

Bu çalışmada, millî kimliğin inşânı mesele edinen farklı yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışıldı. Özcü yaklaşımın millî kimliğe atfettiği değişmezlik ve doğallık sosyal ve tarihî gerçeklikle çatışır. Ne insana ne de onun aslı yüklemelerinden biri olan kimliğe toplumu ve tarihi aşan bir doğallık ve "öz" atfedemeyiz. Bu cümleden olmak üzere, millî kimliğin modern zamanlara özgülüğünü, Smith'in modernist yaklaşıma yönelttiği eleştirinin haklılık payını da dikkate alarak, ısrarla vurgulamak gerekir. Millî kimlik, sonuç olarak, bir sosyal mühendislik projesi kapsamında inşâ edilen sosyal ve tarihî bir üründür. Ancak, bu iddiaya evrensellik atfederek, millî kimliğin, her durumda, yukarıdan aşağıya doğru kurgulanmadığını vurgulamak sùretiyle farklı millet inşâ süreçlerinin de olduğu gerçeğini ihmal etmemek gerekir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, B. (1995). **Hayali Cemaatler**, Metis Yayınları, çev. İskender Savaşır, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (1992) "Soil, Blood and Identity", **The Sociological Review**, volume 40, number 4, pp. 675-701.
- BENOIST, A. (2004). "On Identity", **Telos**, volume 128, pp. 9-64.
- BERMAN, M. (2004). **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOURDIEU, P. (1995). **Pratik Nedenler**, çev. Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- CASTELLS, M. (2006). **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür İkinci Cilt Kimliğin Gücü**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

⁷ Smith bunları "ethnie", yani "ön-millet" veya "ilk-millet" olarak adlandırıyor. Smith'e göre, "etniler" in (yani etnik grup ve toplulukların) oluşumu epey eskilere gider. MÖ. 3000'li yıllardan kalan yazılı kaynaklarda, Tunç Devri'nde, yazının ilk ortaya çıktığı safhalarda, etnik grupların varlığından söz edilmektedir. Burada önemle altı çizilmesi gereken nokta, Smith'in söz konusu "etniler" in yok olabileme ihtimallerini de ihmal etmeyişidir. Bir etnik grubun ortaya çıkışı, Smith'e göre, söz konusu grubun üyelerinin düşüncelerinden bağımsız olarak, ona bir mutlakîyet kazandırmaz, pekâla ortaya çıktığı gibi ansızın yok olabilir de (Somersan, 2008: 79).

- CERULO, K. (1997). “*Identity Construction: New Issues, New Directions*”, **Annual Review of Sociology**, number 23, pp. 385-409.
- ERSANLI, B. (2003), “*Milliyetçilik Teorileri; Avrasya’da Siyaset ve “İlişkiler”*”, **Türkiye Günlüğü**, s. 75, s. 123-135.
- GELLNER, E. (1998). **Milliyetçiliğe Bakmak**, İletişim Yayınları, çev. Simten Coşar ve Saltuk Özertürk- Nalan Soyarik, İstanbul.
- GIESEN, B. (1988). **Intellectuals and the Nations Collective Identity in a German Axial Age**, Cambridge University Press, Cambridge.
- HOBSBAWM, E. (1995). **Milletler ve Milliyetçilik**, Ayrıntı Yayınları, çev. Osman Akınhay, İstanbul.
- HOBSBAWM, E. (2006). “*Giriş: Gelenekleri İcat Etmek*”, **Geleneğin İcadı** içinde, der. E. Hobsbawm ve T. Ranger, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- HOLLINGER, A. D. (2006). “*From Identity to Solidarity*”, **Daedalus**, volume 135, number 4, pp. 23-31
- KAPTANOĞLU, C. (2000). “*Ben’ hayali Ulusal Kimlik ve Travma*”, **Birikim**, sayı 134-135, s. 87-91.
- ÖĞÜN, S. S. (2007). “*Ne Yazık ki Türkler Artık Hayal Kuramıyor*”, **Zaman**.
- ÖZKIRIMLI, U. (1999). **Milliyetçilik Kuramları**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- SADOĞLU, H. (2003). **Uluslaşma Sürecinde Türk Dil Politikaları**, yayınlanmamış doktora tezi.
- SMITH, D. A. (1999). **Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul.
- SMITH, D. A. (2002a). **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Everest Yayınları, çev. Derya Kömürcü, İstanbul.
- SMITH, D. A. (2002b). **Ulusların Etnik Kökeni**, çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Dost Yayınları, Ankara.
- SOMERSAN, S. (2008). “*Babil Kulesi’nde Etnilerden Ulus Devletlere*”, **Doğu Batı**, s. 44, s. 75-90.
- TOURAINÉ, A. (1993). “*Devlet Ve Ulusal Sorun*”, **Birikim**, sayı 45-46, s. 116-123.
- TOURAINÉ, A. (2002). **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, YKY, İstanbul.